

Immigració estrangera a Catalunya des d'una perspectiva local: Reus, segles XVI-XX

Josep M. Grau i Pujol - Roser Puig i Tàrrach

L'objectiu del present treball és documentar la presència d'estrangers a la ciutat de Reus en els darrers quatre segles. Les causes principals que motiven la mobilitat internacional són dues: les de caràcter econòmic i les vinculades als conflictes, especialment les guerres i el moviment de tropes. Entre els factors que afavoreixen la migració destaquen els mitjans de transport, els quals faciliten l'arribada a indrets concrets: la via marítima, a través dels ports de Salou i més tard de Tarragona, era la més ràpida per a trasllats de mitja i llarga distància; a partir de l'extensió ferroviària iniciada a la segona meitat del segle XIX, el tren serà una altra opció.

Per tal d'assolir el propòsit escollit, comptem amb la riquesa documental dels arxius d'aquesta vila camparragonina –tant el municipal com el parroquial–, en bon estat de conservació i amb els instruments de descripció necessaris per a la seva consulta. A més, Reus té un pes important en l'economia i la població catalanes, que explota al segle XVIII, quan passa de quatre mil habitants en el primer quart als quinze mil a finals de la mateixa centúria i esdevé la segona ciutat del Principat; el 1820 arribava als vint mil residents **(1)** i el 1860 a prop dels trenta mil **(2)**.

Des d'èpoques remotes, el mar Mediterrani ha estat un mar obert als intercanvis comercials i l'edat moderna no en fou una excepció: la demanda d'aiguardent a Europa en el segle XVII afavorí que la producció vitivinícola s'integrés en l'economia de mercat. En els viatges d'exportació no només s'enviava vi i esperit, sinó també fruita seca (avellanes, ametlles, figues), oli i altres mercaderies (p.e. sabó), i a la tornada es portava blat, pesca salada, cuiros i més endavant matèries colonials a través de l'Atlàntic. A banda del sector comercial Reus també s'especialitzà en la manufactura, primer artesanal i més endavant industrial (tèxtil, boteria, pell i terrissa). Començarem amb els antecedents definits per la immigració occitana del segle XVI i separarem la immigració de llarga distància motivada per motius econòmics de la que s'emmarca en enfrontaments bèl·lics o militars. Adjuntem un apèndix amb el resultat del buidatge efectuat en diferents fonts documentals.

ELS ANTECEDENTS: LA IMMIGRACIÓ OCCITANA

La vinguda de gascons del sud de França fou generalitzada arreu de Catalunya. Les causes d'aquesta forta immigració occitana són, al lloc de sortida, les guerres de religió (heretgia albigesa) i la crisi econòmica que se'n deriva i, al lloc d'arribada, el buit demogràfic existent després de les nombroses epidèmies que havia patit Catalunya al segle XVI. Al Camp de Tarragona les més importants foren els anys 1508, 1521, 1523, 1558 i 1592.

A Tarragona ciutat, segons dades de Josep Recasens Comes **(3)**, entre 1575 i 1639, del total de 3.011 esposoris, 294 dels marits són francesos, és a dir, un 9,7%. Els decennis més intensos són el 1601-1610 (14,2%) i el 1611-1620 (11,1%). En un cens de 1637 es compten 147 francesos. En l'estudi paral·lel de Roser Lozano Díaz **(4)**, entre 1600 i 1620 troba homes francesos en un 8% dels enllaços matrimonials, en un segon període -de 1621 a 1640- el percentatge baixa fins a un 2,5%. Sobre les activitats laborals dels occitans, el predomini del sector primari és absolut: entre 1600 i 1640, dels 32 casos existents, els pescadors són un 28%, els pagesos prop del 19% i els pastors un 9%; d'artesans sols n'hi ha sis, i d' un 12, 5% no s'esmenta l'ocupació.

A Tarragona ciutat, entre 1647 i 1652, del total de 114 contraents un 14% tenien origen estranger, 5 francesos, 4 napolitans, 3 portuguesos, dos flamencs, un sicilià i un venecià.

En la jerarquia del Camp, alguns estrangers ocuparen càrrecs de rellevància. Al segle XVI trobem a un arquebisbe, el genovès Girolamo Doria (1531-1532) i, al següent, hi ha els governadors militars del Camp, Tiberio Brancaccio i Francesco Tuttavilla, ambdós d'origen napolità. A nivell inferior, a la segona meitat del mil sis-cents a Tarragona s'estableix el francès Francesc de Vertamon, que esdevindrà advocat de la cúria del veguer arquebisbal i l'holandès Joan de Kies i Helmond.

Continuant al Camp de Tarragona, concretament a Vila-rodona, en un estudi sobre 92 francesos domiciliats a la vila entre 1550 i 1641, els resultats són molt similars als anteriors; dels 43 forasters dels quals consta l'ofici, un 65% són pagesos i la resta artesans (metall, fusta, tèxtil, pell). Un 90% havien arribat entre el 1581 i el 1613 **(5)**.

A la ciutat de Lleida, Josep Lladonosa, a finals del segle XVI, constata que alguns exerceixen oficis de la menestralia com a rajolers i terrissers, pel buit deixat per l'expulsió dels moriscos d'Espanya decretada per Felip III el 1610 (al Baix Segre en marxaren uns quatre mil): els francesos nouvinguts ocuparen els seus obradors **(6)**. Al poble de Vilabella (d'uns 300 habitants en aquell moment), entre 1570 i 1636 es mariden 26 francesos, xifra que suposa el 9% del total d'enllaços del període esmentat **(7)**. El treball de la terra és la principal tasca desenvolupada (76%), la resta són artesans (dos paletes, un sabater i un teixidor de lli) i dos són manescals per atendre al bestiar. La majoria dels nouvinguts del regne de França són homes (92%) (vint-i-quatre) per només dues dones.

A la Conca de Barberà, les recerques demogràfiques de Valentí Gual –fetes amb una mostra de 62 individus- conclouen que la majoria de francesos casats en aquella comarca a l'edat moderna amb origen conegut provenen del Pirineu i Prepirineu (75%), la resta són del massís central (20%) i sols un 5% del Llenguadoc **(8)**. D'aquests, un 46% es dediquen a la pagesia i ramaderia (del total de 102 francesos a la meitat no hi consta l'ocupació). A la vila de Santa Coloma de Queralt entre 1565 i 1650 en un 9% dels casaments de la parròquia hi trobem un francès, però abans, entre el 1571 i 1580, eren un 15%. El percentatge que es dediquen al sector primari és del 38% (la mostra és de 63 persones): nou són ferrers, vuit mestres de cases, tres pentinadors de cànem, tres serradors, tres sabaters, dos teixidors de lli, amb dos representants basters, tintorers i moliners i amb un sol membre un boter, un pedrenyaler, un vidrier. La resta són del sector comerç (cinc) i serveis (un barber).

En un cop d'ull al primer llibre de matrimonis de Reus conservat a l'Arxiu de la Prioral de Reus, es copsa una abundant presència de francesos. El 1599 apareixen Joan Piquer, bracer o jornaler d'Auvèrnia; Arnau Borrell, mestre de cases francès resident al Codony, i Guillelm Forcades, bracer del bisbat de Tolosa (que es casarà amb una dona d'Almoster). El 1602, Pere Oriol, del bisbat de Comenge i el 1608, Gabriel Badia.

A l'estudi que ha realitzat Carles Maristany Tió sobre la delinqüència reusenca entre 1501 i 1719, es documenten 23 lladres d'origen francès processats, la qual cosa suposa un 13,7% del total. Els robatoris són sovint una forma per resoldre situacions de fam o de necessitat però per alguns la pobresa esdevindrà endèmica **(9)**.

EL COMERÇ: L'ATRACCIÓ ECONÒMICA DE REUS

A Catalunya al segle XVII, l'entrada de comerciants anglesos, holandesos i genovesos en l'àmbit de la producció i exportació d'aiguarent es produeix a partir dels anys vuitanta i noranta del mil sis-cents. La causa fou l'augment de la demanda de vi i destil·lats i les dificultats de les importacions franceses motivades per les guerres de finals de segle. Les companyies estrangeres i els seus delegats, els agents intermediaris, van intervenir en la producció d'aiguarent a través de l'aportació de capital i tècnica a fi de crear unes estructures comercials entre Barcelona el Camp de Tarragona i el nord d'Europa. Jordi Andreu Sugranyes, a través dels manuals notariais de Reus n'ha realitzat un complet seguiment **(10)**. Els protagonistes més destacats foren dos:

- Josep Shallet. El 1685 era cònsol d'Anglaterra a Barcelona i en aquella data inicià les gestions per instal·lar a Reus una fàbrica o oficina d'aiguarent. Al final optà per l'arrendament del castell i terres de Mascabó per 25 anys però l'operació fou frustrada per una oferta superior dels holandesos Joan Kies i Arnald Jäger. Aquest fet no desanimà l'anglès, que comprà una peça de terra al terme de Reus i aconseguí una llicència d'aigua per part dels còsols reusencs. Entre 1690 i 1696, la companyia anglesa Shallet i Crowe embarcà a través del port de Salou 4.885 càrregues d'aiguarent i 13.829 de vi, 1.390 caixes i 37 sarrions de sabó. La seva destinació final foren Anglaterra i Holanda, via Cadis. En els viatges de tornada els seus vaixells transportaren pells de bou per als blanquers i sabaters i pesca salada.
- Agustí Camoiran, agent de Lorenzo Ferrari, un comerciant genovès amb residència a Cadis. El 1694 comprà un solar i edificà una casa a Reus on col·locà una olla d'aiguarent.

Al segle XVIII, la presència de comerciants estrangers a Reus s'incrementa. Un exemple és el francès Jean Lacomme, l'activitat del qual gira també entorn de l'aiguarent. L'any 1790 constitueix societat amb el seu compatriota Louis Ainé, resident a Barcelona. Entre els anys 1790-1791, gràcies als seus llibres de comptabilitat, sabem que compra 8.083 càrregues d'aiguarent per un import de 239.296 lliures les quals extreu del Camp de Tarragona a fi de distribuir-les arreu d'Europa a través del Port de Salou **(11)**.

L'activitat i residència de comerciants estrangers a Reus també ha deixat petjada en la toponímia urbana. Uns exemples són el carrer de Sullivan, en

referència a Joan i Francesc O'Sullivan, els quals el 1727 ja intervenien en el negoci d'exportació d'aiguardent, o els masos de Llarrat i de Vignau, que eren propietat d'uns negociants francesos de vins que s'havien associat en el segle XVIII **(12)**.

No manquen tampoc artistes, com el gravador i xilògraf francès nascut a la Roheze, Pierre Porche Rusel, desplaçat a Reus el 1770. De dauradors també n'hi ha: el 1769 a Reus es casa Agustí Bartola, del Piemont (Itàlia) amb Teresa Gori, de Sarral (Conca de Barberà); en el casament fa de testimoni un altre daurador, Nicola Jarrusso, de Sicília (Regne de Nàpols). En una sèrie de capítols matrimonials del fons de la comunitat de preveres de Reus localitzem el 1773 el daurador Joan-Baptista Sista, fill de Joan Rodolf, de Praga (Bohèmia). Segons l'historiador Jordi Andreu, que ha buidat el llibre registre de malalts de l'hospital de Reus entre 1783 i 1791, un 10,5% dels ingressats eren estrangers, per països i en nombres absoluts, de major a menor, trobem: Holanda (vint), Itàlia (vuit), França (set) i altres (set), en total 42 **(13)**.

Algunes investigacions calculen que l'any 1764 a tot Espanya hi havia un miler d'homes de negocis francesos, dels quals 219 residien a Cadis, la meitat a Sevilla i la resta en altres ciutats com Bilbao, Madrid o València.

Gràcies al padró de 1820 podem obtenir dades sobre els estrangers a Reus en el canvi a l'Antic Règim. Dels 30 individus un 90% són homes, la qual cosa ens indica el caràcter laboral de la seva mobilitat; trobem des d'oficis especialitzats (dos rellotgers suïssos) fins a simples artesans (dos fusters, un sabater, un carreter, un llauner); des de membres del servei domèstic (tres criats) fins a professionals liberals (un cirurgià i un professor d'idiomes, ambdós francesos); però el col·lectiu més nombrós és el dedicat al comerç: set comerciants francesos i dos d'italians, a més d'un venedor de quincalla procedent de la península italiana. Dos italians el 1820 són hostalers (fondistes). Per origen geogràfic destaquen la veïna França (43,3%) i Itàlia (36,6%). Igual que en el segle anterior, la importància comercial de Reus dins el Camp de Tarragona serà clau en l'incentiu migratori des de l'exterior.

Persones nascudes fora d'Espanya residents a Reus, segons el padró d'habitants de 1820

EUROPA (29)

-Alemanya: 1

-Anglaterra: 1

-Bèlgica: 1

-França: 13

-Itàlia: 11

-Suïssa: 2

ÀSIA

-Turquia: 1

Total: 30

A finals del segle XIX hem de destacar alguna figura vinguda de fora que arrelarà a la ciutat. És el cas del francès Josep Boule Moncet (Aveyron 1821-Reus 1895), el qual traficava primer amb fusta i posteriorment amb vins. Arriba

a Reus el 1841 i posteriorment participarà en empreses locals com el Banc de Reus, el tramvia de Salou i el gas; adquirí el teatre Fortuny i el mas de Macià Vila.

LA IMMIGRACIÓ EN TEMPS DE GUERRA: UNA CONSTANT

El mil sis-cents serà un segle convuls al Camp de Tarragona: pesta (1650-1653), crisi de subsistència, guerres i els seus efectes (pressió per les lleves, allotjaments militars i bagatges), sense oblidar el bandolerisme.

Les guerres del segle XVII

La Guerra dels Segadors és la principal guerra del segle, però no l'única. Entre 1639 i 1640 Espanya havia lluitat contra França en l'anomenada guerra de Salses i, posteriorment, en trobem en els anys 1674-1679 (guerra d'Holanda) i 1689-1697 (guerra dels Nou Anys), que s'emmarquen en la guerra dels Set Anys que enfrontà Anglaterra i Holanda contra França.

El llibre d'acords del consell de Reus ens aporta moltes notícies de les incidències a la vila: el 4 d'abril del 1689 els jurats acorden aportar en tres anys 600 homes per redreçar la infanteria aquarterada a Tarragona i lliurar 200 quarteres de palla. El 15 de juny l'arquebisbe sol·licita formar una companyia de 50 homes a la capital per a la vigilància dels vaixells francesos "que-s descubren per inpellir lo desenbarch si acàs lo intentaven". La resposta dels reusencs serà positiva i el consell determina que un jurat hi vagi amb 50 o 100 homes. Entre l'abril i el maig de 1690 hi ha diferents oferiments monetaris al rei. El 24 de juny el consell s'assabenta que l'enemic francès havia entrat al Principat i per aquest motiu el 27 de juliol s'ofereixen mil lliures al rei durant cinc anys. El 10 d'agost de 1693, a les actes de l'ajuntament es parla del centenar d'homes que han d'entrar a la plaça de Tarragona "per son alivio atenant los amagos de l'enemich en sa armada al mar ya està al port de Salou". L'assessor del Camp demana "se remetés més número de gent per la defença de la predita plaça de Tarragona", i es resol enviar altres cent homes. Dos dies després hi ha l'acord d'enviar feixines en carros per reforçar les fortificacions tarragonines **(14)**.

Entre les defuncions de l'hospital de Reus dels anys 1695 i 1698 la presència de soldats estrangers és abundant. El 1695 mor Francesc Clarós, soldat suís de la companyia del marquès de Montplant, el 1696 Jacques Turay, soldat de cavalleria "de nació borgonyó", el 1697 fins a causa d'una estocada un milanès, el mateix any se sepulden nou soldats italians (dos de Milà, un del Piemont i un de Pavia), el 1698 mor Joan González, soldat portuguès. El registre hospitalari esmentat conté altres estrangers dels quals no consta la seva professió: el 1692 són dos francesos, el 1693 altres dos del bisbat de Comenge, el 1695 un d'Auvèrnia, el 1697 el també francès Esteve Miravet, un italià, un home de Roma i un altre de Milà, el 1699, dos francesos, el 1700 el napolità Bernat de Soto i un francès **(15)**.

La Guerra de Successió (1702-1714)

Aquest conflicte pels drets successoris de Carles II que enfrontà als partidaris de Carles d'Àustria (Carles III) i Felip d'Anjou (Felip V) va tenir com a escenari diversos països d'Europa. Amb els tractats d'Utrecht i de Rastatt, la monarquia hispànica perdia les possessions de Flandes, Sardenya, Nàpols i Milà. L'any 1705 el consell municipal de Reus presta jurament de fidelitat al rei Carles. El 1706 el governador ordenà una lleva de mil homes pel Camp de Tarragona per anar a Tortosa, més endavant hi ha una crida general per formar companyies reglades fins a tres mil homes, la hisenda local reusenca es va haver d'endeutar a través de censals i fixà talles pels habitants. El 1707 les tropes angleses s'aquarteren a Reus, el 1709 el coronel de la infanteria alemanya demana racions de farina i blat per 800 soldats **(16)**.

En el recompte dels nouvinguts casats a Reus entre 1700-1711 –realitzat per Pere Anguera i Jordi Mèlich– es registren nou estrangers, sis homes i tres dones, d'origen europeu: dos són de Bòsnia, un d'Alemanya i la resta de l'actual Itàlia (Cremona, Sardenya, Nàpols, Gènova i Milà) **(17)**. El llibre de matrimonis és en aquells anys l'únic sacramental que aporta la naturalesa: aquesta dada no apareix en els llibres d'òbits i en els de baptismes sols consta el domicili a Reus i no el lloc de naixement dels pares.

Vegem alguns exemples d'estrangers residents a Reus. El 1707 Esteve Caputi de Nàpols es casa amb Paula Enríquez, filla de Baltasar, noble de Lleida. El 1711 Domingo Paperón Palacios, soldat de cavalleria del regiment de Rafael Nebot, es marida amb Antònia Musca Pavia, de Càller (Sardenya) i el mateix any documentem les noces de Manuel Rodríguez Fernández, pagès oriünd de Portugal amb Josepa Curto, de Tortosa. Anys més tard, finalitzada ja la guerra, el 1715 s'enllaça Josep Malesino, negociant fill del botiguer Antoni i Peronella, de Sant Rèmol, senyoria de Gènova. En la celebració hi actua de testimoni un altre genovès, Carles Escasso, veí de Reus. En aquella data cal afegir les núpcies de Sebastià Terentino, pescador resident a Reus fill de Domènec, pagès de Monteleon (Regne de Nàpols).

Una altra font que ens aporta informació és el llibre de defuncions de l'hospital de Reus (1692-1738). El 1703 s'enterra Antoni Casany, francès d'Auvèrnia i un fadrí de nació flamenca, el 1708 es dona sepultura a Manuel Castro, del Regne de Portugal. El 1714 mor Pere Sala del bisbat de Tolosa, Antoni Beola, sastre de Milà i un soldat flamenc; l'any següent ocupen lloc al fossar un serrador del bisbat de Clermont (França) i el napolità Antoni Manipalo.

La Revolució francesa i la Guerra Gran (1789-1795)

La por de la difusió de les noves idees de La Revolució francesa i l'atac contra la monarquia, la noblesa i l'església posà en marxa una sèrie de mesures de prevenció d'entrada de persones i idees. El 1790, des de la Seu de Tarragona es prohibeix la lectura del catecisme francès "*para la gente del campo, el que contiene máximas y principios sediciosos y opuestos a la tranquilidad pública*" **(18)**. Un dels col·lectius que fugí de la repressió són els eclesiàstics i aristòcrates que es refugien a Espanya. El 1793 una sèrie de famílies franceses s'instal·len a Valls i el comandant de les Esquadres, Veciana, comenta que un canonge de Bordeus escandalitza a les dones de casa seva amb les lectures de Voltaire i Diderot **(19)**. A través d'una carta que des de Barcelona el caporal Jaume Figueres envia a Felip Veciana sabem que el 1792 es repleguen els refugiats francesos per ser embarcats cap a Gènova. L'any següent a València

la població civil rebutja i s'enfronta amb als francesos que hi residien. El 1793, una pastoral de l'arquebisbe de Tarragona, Francesc Armanyà, qualifica els francesos de bàrbars impius assedegats de sang: el sentiment antirevolucionari esdevé a la vegada antifrancès. A la diòcesi tarragonina el 1793 es comptabilitzen 260 clergues francesos refugiats.

Les ordres governatives de censar els immigrants gals es van repetint en aquesta època: el 1790, el 1791 i 1792. El 2 de novembre d'aquest darrer any des de Madrid s'envia una cèdula reial a tots els bisbes del regne d'Espanya sobre els eclesiàstics francesos. En primer lloc, havien de posseir un passaport del cònsol espanyol del lloc d'origen; en cas negatiu, el demanarien als ajuntaments, els quals ho comunicarien al capità general corresponent. Si es consideraven sospitosos *"deberán salir inmediatamente de mis dominios, sin permitirles de modo alguno que se internen en ellos"*. El repartiment pels pobles es decidia en un acord entre els poders civil i religiós; el seu allotjament obligatori seria en convents regulars. L'hospedatge en cases particulars no estava permès, i tampoc *"no se les dará licencia de confesar más que entre sí, negándoseles absolutamente para predicar... ni ejercer la cátedra ni otra especie de magisterio"*. Els bisbes vigilarien la seva conducta, *"conversaciones y doctrina, remediando lo que desde luego noten perjudicial y darán noticia al consejo de todo cuanto ocurra"*.

El 1800 es recorda *"a todas las justicias... formen listas de los emigrados, deportados y refugiados franceses así eclesiásticos, seculares y regulares, como seglares de todas clases, circunstanciando su clase, edad, facultad, oficio y ocupación que tenían en aquella Republica, y la que tengan, con específica distinción del trabajo a que se apliquen, bien sea de labranza, oficio servidumbre u otro qualquiera, como y también de los que viven de renta propia, pensionada o de limosna o por otro qualquier consideración, no omitiendo al mismo tiempo desde quando se hallan domiciliados en este Reyno"*.

La Guerra del Francès (1808-1814)

En aquest període, el pas i l'allotjament de tropes franceses a Reus foren freqüent, segons demostren els llibres sacramentals. Com que els militars acostumaven a portar amb ells la família, ens han deixat rastres en els llibres de baptismes, tot i que cal dir que la seva estada era temporal. Vegem alguns exemples. El 1808 tenen fills a Reus Manuel Dumon, primer tinent de les Guàrdies Valones; el 1810 Reinaldo Gelosi, d'Itàlia, soldat de l'exèrcit francès, fan de padrins Lluís Bernalde, capità de Mòdena, i Mònica Ferrari de Bolonya; l'any següent veu la llum a Reus la filla del soldat Llorenç Tarasies, de França (l'apadrina el capità Mr. Defranc) i una nena del sergent Alexandre Golonet de les Ardenes, a la qual apadrina el seu superior, el primer tinent d'infanteria Teodor Monpier, natural de Versalles.

Atenent que Napoleó va envair tota Europa, no és d'estranyar un increment dels fenomen migratori a Reus entre 1808 i 1810. Documentem l'arribada de diversos artesans d'Itàlia i Suïssa, com els barretaires Miquel i Esteve Lorenzana del Piemont, el primer casat amb Teresa Sugranyes de Castellvell del Camp (1810) i el segon amb la reusenca Rosa Pinyol (1808); els rellotgers de Suïssa Carles Guye, i Francesc Roberto, el darrer casat amb Magdalena Daniel de la Toscana (1810). De Flandes, el 1808 s'instal·len a Reus el

passamaner Jaume Sitori, el qual cerca muller a la Selva del Camp (Serafina Ripoll) o el clavetaire Joan Anduxa que s'enllaça amb la filla d'un mestre de Reus del mateix ofici (Teresa Fàbregues). Des de Frankfurt (Alemanya), arriba el sabater Sebastià Boamba en companyia d'una catalana, Paula Martell, d'Àger (la Noguera). El 1808 treballa a la ciutat de Reus el sastre Anton Arpinyani d'Itàlia (la seva esposa era reusenca). Finalment, el mateix any cal esmentar la presència del jardiner Benet Vandenbosc, de Brussel·les i el 1811 la d'un espaser vingut de Barcelona amb un cognom forani, Josep Andinis.

Dins de la sèrie de passaports emesos per l'ajuntament de Reus entre els anys 1813 i 1815, sols n'hi ha un d'atorgat a un estranger, concretament Francesco Guillermi, sastre de Nàpols (1815), la resta de salconduits es lliuren a gent del país: traginers, calderers, pintors d'indianes i negociants de bestiar d'ètnia gitana **(20)**.

La Primera Guerra Mundial (1914-1918)

Dins la secció de beneficència del fons municipal de Reus, es localitza un expedient del 1918 per a la formació d'una comissió d'ajut als orfes francesos i belgues a causa de la guerra. El mes de juliol, l'ajuntament convocà els principals empresaris de vi, oli i fruita seca de la ciutat per recaptar diners. En una carta de l'exportador Gabriel Ferrater que adreça a la junta, adverteix que no hi hauria d'intervenir el clergat, solament s'hauria de trobar un lloc i un professor o institutriu per a continuar l'ensenyament als nens. En l'expedient s'adjunta un llistat de roba necessària per cada infant i el seu cost, elaborat pel col·legi de la Presentació de Reus. Més endavant s'acorda entrar en contacte amb el consolat de Tarragona. Malauradament, no disposem de més informació sobre el tema **(21)**.

A causa de la guerra, el govern central encarregà als ajuntaments un control dels estrangers residents a l'Estat. L'ajuntament de Reus confeccionà un registre corresponent als anys 1917-1918, on s'annotaren 11 forans, la majoria homes (nou) per sols dues dones (una esposa i una filla). Per nacionalitats, sobresurten els alemanys (sis), tots ells vinculats al comerç o a la indústria química. De la resta de països, tenim un electricista d'Estats Units, que anteriorment residia a Lleida, potser treballant en les incipients centrals elèctriques del Pirineu; de França hi ha un criat, un cambrer i un viatjant. Tret de dues persones, la majoria havien arribat a Reus abans de la gran guerra (veure apèndix 2).

Ara bé, hem volgut contrastar aquestes dades amb les que aporta el padró d'habitants, concretament en el segon any de guerra (1915) i el resultat és ben diferent, almenys per lloc de naixement que no per nacionalitat, ja que el padró no diferencia els que necessiten passaport dels que no (apèndix 3). Al padró, més de la meitat dels estrangers són dones; per número, destaquen cinc monges (quatre franceses i una italiana), segueixen dues modistes, una sastressa i una minyona. Respecte a l'origen geogràfic, més de la meitat dels nascuts a l'estranger ho són a Europa (61%), una tercera part a Amèrica (31%) i un 8% al continent asiàtic, concretament a Filipines (excolònia hispànica).

Val a dir que una bona part d'aquests immigrants corresponen a catalans o espanyols que retornen al seu país (també a fills) després d'haver treballat uns anys a Amèrica o Europa. El seu èxode hauria sobrevingut a causa de la crisi del darrer quart del segle XIX i inicis del següent. Gran part dels homes

s'ocupen en el sector secundari (peons, mecànics, fonedor) i la resta en el terciari (comerç).

Persones nascudes fora d'Espanya residents a Reus segons el padró d'habitants del 1915

EUROPA (32)

- Andorra: 1
- Alemanya: 8
- Bèlgica: 1
- França: 18
- Itàlia: 3
- Suïssa: 1

AMÈRICA (16)

- Argentina: 6
- Brasil: 1
- Cuba: 3
- Guatemala: 3
- Mèxic: 2
- Uruguai: 1

ÀSIA (4)

- Filipines: 4

Total: 52

30 dones (60%) i 22 homes (40%).

La Guerra civil espanyola (1936-1939)

Durant aquest conflicte passaren per Reus estrangers de tipologia diversa, especialment militars, però el seu caràcter temporal (per exemple, els brigadistes internacionals) ha fet que no deixessin gaires rastres documentals en els arxius locals. Al moviment d'altres del padró d'habitants del 1937 sols hi ha una inscripció que ens interessi, la d'Andrea Silvestre Asensio, soltera de 31 anys natural de França. El 1938 seran set els forans, la major part dones. D'Europa arriben Maria McEnzie (Regne Unit) i Ramona Bru (França); d'Amèrica, Josep Siré amb 40 anys, casat i del Brasil, i quatre argentins de Buenos Aires, les germanes Nieves i Maria Galve, de 30 i 25 anys respectivament, Ramon Pol, solter, i Teresa Mas Martínez, casada de 22 anys.

Un dels estrangers més coneguts d'aquest període arran de la seva afecció a la fotografia i la recuperació de part de la seva producció és la del militar alemany Victor Horn, establert a Reus entre 1922 i 1923. Va treballar en una empresa local de fruits secs, es casà amb una compatriota, la ballarina de l'òpera de Berlín Charlotte Bohmke. Amb l'esclat de la guerra es traslladà a territori franquista, el 1937 embarca cap al Ferrol i Hamburg, però el 1939 torna a Reus, on morí el 1948 als 54 anys. La seva vídua marxarà de la ciutat i finirà en un asil d'Hamburg. Hi ha qui diu que actuà com a espia **(22)**.

La Segona Guerra Mundial (1939-1945)

Malauradament, no hem localitzat els llibres de registre dels hotels de Reus on es controlaven els clients que pernoctaven temporalment a la ciutat. Com a font substitutiva i orientativa dins del fons de la delegació provincial de l'Institut d'Estadística, hi ha els comunicats que trimestralment la policia trametia sobre els estrangers arribats a Tarragona i que s'hostatjaven en fondes i hotels. En una carta del 6 d'octubre del 1943, el cap provincial anota que la majoria són *“obreros especializados o representantes de casas de comercio que periodicamente recorren la provincia”* i la resta són turistes. Sobre la procedència dels visitants estrangers, si prenem com a mostra l'any 1942, un 89% són europeus. En volum el primer lloc l'ocupen els francesos; el segon els alemanys, i el tercer Itàlia; els dos darrers països amb el mateix règim feixista; el quart és Suïssa, un estat neutral, i finalment d'Amèrica destaca Argentina, el govern del qual mantenia relacions polítiques i econòmiques amb el del dictador Franco.

Naturalesa dels estrangers arribats a Tarragona el 1942

País	H	D	Total
Europa			
-Alemanya	78	40	118
-Bèlgica	1	-	1
-Bohèmia	1	-	1
-Eslovàquia	1	-	1
-França	89	46	135
-Grècia	2	-	2
-Irlanda	-	1	1
-Iugoslàvia	2	1	3
-Itàlia	63	28	91
-Hongria	5	-	5
-Noruega	1	-	1
-Polònia	4	-	4
-Portugal	15	7	22
-Suècia	4	3	7
-Suïssa	31	13	44
Àfrica			
-Síria	1	1	2
Amèrica			
-Argentina	18	3	21
-Colòmbia	1	-	1
-Cuba	2	7	9
-Brasil	3	2	5
-Guatemala	1	-	1
-Nicaragua	-	1	1
-Uruguai	2	-	2
-Veneçuela	-	1	1
-Xile	1	2	3
-Apàtrides	7	2	9
Total	333	158	491

Abreviatures: H: Home. D: Dona.

Font: AHT, fons INE, exp. Estadístiques de turisme sign. I-2

En relació al volum, el primer any (1942) i l'últim (1947) dels quals hem obtingut dades són els més elevats en entrada d'estrangers a la ciutat de Tarragona; de fet, són els més propers a l'inici i al final de la guerra.

Estrangers que visiten Tarragona (1942-1947)

Any	H	D	T
-1942	333	158	491
-1943	254	118	372
-1944	210	89	299
-1945	254	97	351
-1946	210	82	292
-1947	279	135	414*

* (en aquest any hi manquen les xifres del 1r. Trimestre).

Nota: En una carta del comissari de policia del 4 d'abril del 1939 s'informa que els papers amb les dades del moviment d'estrangers dels anys 1936-1938 foren destruïts "*por los rojos antes de evacuar esta capital [Tarragona]*".

Font: Arxiu Històric de Tarragona (AHT), fons INE, exp. Estadístiques de turisme sign. I-2

En un recompte sobre els empresonats de Reus realitzat per Josep Recasens Llord, sols apareix un estranger represaliat pel franquisme. Es tracta de Pau Primak, de Polònia, afusellat el 1939 **(23)**.

NOTES

- (1) Jordi Andreu, *Població i vida quotidiana a Reus durant la crisi de l'Antic Règim (1700-1850)*. Reus, 1986, p. 15-24.
- (2) Pere Anguera, *Economia i societat al Baix Camp a mitjan del s. XIX*. Tarragona, 1982, p. 5.
- (3) *El municipi i el govern municipal de la ciutat de Tarragona. Segles XVI i XVII*. Tarragona, 1998.
- (4) *La població de Tarragona al segle XVII*. Tarragona, 1995. En algunes viles i ciutats catalanes, a causa del seu elevat nombre, els francesos formaren confraria pròpia, com per exemple Solsona, Igualada o Figuerola del Camp. Ramon Planes Albets, "Les ordinations de la Confraria dels immigrants francesos de Solsona (1536)", *Miscel·lània Homenatge a Josep Lladonosa*, Lleida, 1992, p. 495-500; Elisabet Cabruja Vallès, "Una confraria d'estrangers a la Catalunya del segle XVII: Igualada", *Pedralbes. Revista d'història moderna* (Barcelona), 18 -1 (1998), p.173-180 i Jaume Teixidó Montalà, "La immigració francesa a Figuerola del Camp (1566-1640) i la seva confraria", publicat en el mateix número de la revista anterior, p. 149-162.
- (5) Pilar Vives-Josep Comes, "La immigració francesa a Vila-rodona (segles XVI-XVII)" a *Quaderns de Vilaniu* (Valls) 5 (1984) ps. 149-155.
- (6) Josep Lladonosa Pujol, *Història de Lleida*. Vol. IV, Lleida, 1991. Per la Segarra vegeu Josep M. Llobet Portella, "La immigració francesa a Cervera segons els capitols matrimonials conservats a l'Arxiu Històric Comarcal de la ciutat (1501-1700)", *Espacio, tiempo y forma. Revista de la Facultad de Geografía e Historia* (Madrid), sèrie IV, vol. 2 (1989),p. 45-61.

- (7) Jaume Agudé Sordé, "La població de Vilabella als segles XVI i XVII (1566-1640). La immigració francesa", *XXXV Assemblea intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*, vol II, Valls, 1989, ps. 11-28.
- (8) *Gavatxos, gascons, francesos. La immigració occitana a la Catalunya moderna (El cas de la Conca de Barberà)*. Barcelona, 1991. Per l'Aragó hi ha el treball d'Antoni Salas Ausens, "Buscando vivir en la ciudad: Trayectorias de inmigrantes franceses en los siglos XVII y XVIII", *Revista de demografía histórica* (Madrid) vol. 21, núm. 1, p. 141-165 per Catalunya, J.Nadal-E. Giralt, *Immigració i redreç demogràfic. Els francesos a la Catalunya dels segles XVI i XVII*. Vic, 2000.
- (9) *Més a prop del dimoni que de Déu (Delinqüència i justícia a Reus als s. XVI-XVII)*. Reus, 2005. En el segle XVII a la Segarra i les Garrigues hi actuava un bandoler d'origen italià, Pere Barbeta. Josep M. Planes Closa, "Italians a l'antic Urgell i territoris veïns (1450-1825)", *Quaderns d'El Pregoner d'Urgell* (Bellpuig) 10 (1997), p. 41.
- (10) *El Camp de Tarragona i el Priorat durant els segles XVIII i XIX*. II vols. Tesi doctoral UAB. Barcelona, 1994.
- (11) La bibliografia sobre el comerç de l'aiguardent al Camp de Tarragona és prolífica. Destaquem Jordi Andreu, Josep Morell, Francesc Olivé, Francesc Valls i Agustí Segarra. Del darrer vegeu *L'economia de Reus al segle XVIII: El comerç de l'aiguardent*. Reus, 1988 i *Aiguardent i mercat a la Catalunya del segle XVIII*. Vic, 1994.
- (12) Ramon Amigó Anglès, *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona, i renoms del terme de Reus*. Reus, 1988.
- (13) Jordi Andreu, *Població...*, op. cit.
- (14) Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC), fons municipal de Reus, Actes del Consell (1674-1689).
- (15) Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC), fons municipal de Reus, Actes del Consell (1674-1689). ACBC, Llibre d'òbits de l'hospital de pobres de Reus (1692-1738), sign 581.
- (16) Maria Carme Bigorra Trill, "Alguns aspectes de la Guerra de Successió a Reus, a través de les actes municipals (1700-1715)", *XXXV Assemblea intercomarcal d'Estudiosos de Catalunya*, vol II, Valls, 1989, ps. 29-36.
- (17) "Immigració i matrimonis a Reus entre 1700 i 1711. Notes per a una revisió de la història demogràfica", *Ir. Col·loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat*. Tarragona, 1979, ps. 85-88.
- (18) Eugeni Perea Simón, *Església i societat a l'Arxidiòcesi de Tarragona durant el segle XVIII. Un estudi a través de les visites pastorals*. Tarragona, 2000.
- (19) Anna Borrueu Llovera, *Els mossos d'Esquadra. Aportació documental a la seva història (1741-1821)*. Valls, 1998 i Núria Sales, *Història dels mossos d'Esquadra. La dinastia Veciana i la policia catalana del segle XVIII*. Barcelona, 1962.
- (20) ACBC, fons municipal de Reus, Passaports 1813-1815, sign. 1020. En el mateix Camp de Tarragona disposem de dades de la ciutat de Valls: El 29 d'abril de 1845 la matrícula d'estrangers era de 13 individus, la majoria italians (nou) i la resta francesos (quatre). Els seus oficis estan vinculats amb el metall: dos són esmoladors de ganivets (francesos) i 11 calderers (dos francesos i la resta italians del Sud). Arxiu Comarcal de l'Alt Camp (ACAC), fons municipal de Valls, sign. 3.2.45.
- (21) ACBC, fons municipal de Reus, Expedient d'ajut als orfes de la I Guerra Mundial (1918), sign. N-5614. Sobre aquest període vegeu Albert Arnavat, *L'impacte de la Primera Guerra Mundial sobre l'economia reusenca (1914-1923)*. Reus, 1987.
- (22) *Amb un altre objectiu. Victor Horn. Un fotògraf alemany a la Guerra Civil*. Tarragona, 2000.
- (23) *La repressió franquista a la ciutat de Reus (1939-1950)*. Reus, 2003.

APÈNDIX

1. Estrangers residents a Reus el 1820

EUROPA (29)

Alemanya (1)

-Llauner, c. 34a. aa. 1812 (muller de Reus)

Anglaterra (1)

-Comerciant, s. 24a. aa. 1810.

Bèlgica (1)

-Criat de Flandes, 40a.

França (13)

-Dona, c. 40a. aa. 1800

-Dona, s. aa.nc.

-Home, 70a. aa. 1800.

-Cirurgià d'Arles,c.62a. aa. 1780 (esposa de Reus)

-Comerciant, s. 70a. aa. 1772.

-Comerciant, c.60a. aa. 1790.

-Comerciant, 40a. aa. 1802.

-Comerciant d'Oloron,c. 40a. aa.1800 (esposa de Reus).

-Comerciant d'Oloron, s. 30a. aa.1815.

-Comerciant de Perpinyà, 30a. aa. 1814.

-Comerciant, c. 19a. aa. nc.

-Criat, c. 54a. aa. 1790.

-Mestre de llengües, c.44a. aa. 1817 (muller de Puigcerdà).

Itàlia (11)

-Carreter, de Gènova, 40a. aa. 1810.

-Criat, 26a. aa. 1820.

-Comerciant de Palerm, 39a. aa. 1818.

-Comerciant del Piemont,46a. aa. 1817.

-Fondista,c.64a.aa. 1782 (dona de Reus).

-Fondista del Piemont,c.44a. aa. 1805.

-Fuster, s.22a. aa.1817.

-Fuster de Milà 33a. aa. 1817.

-Mariner de Gènova, c.32a.aa.1813 (esposa de Barcelona).

-Quinquellaire, s. 30a. aa. 1815.

-Sabater, c. 30a. aa. nc.

Suïssa (2)

-Rellotger, c. 54a. aa. 1818.

-Rellotger,s. 19a. aa. 1818.

(ambdós vivien a la casa d'Anton Giol)

ÀSIA (1)

Turquia (1)

-Dona, 60a. aa. 1770.

Total: 30 (27 homes i 3 dones).

Nota: L'edat correspon a la que tenien l'any 1820.

Abreviatures: a.: any, aa.: any arribada a Reus, c.: casat/da, s.: solter/ra, nc.: no consta.

Font: Arxiu Comarcal del Baix Camp (ACBC), Fons Municipal de Reus, Padró d'habitants de Reus 1820, sign. 1666.

2. Registre oficial d'estrangers dels anys 1917-1918 (Reus)

Ofici	ec.	Edat	aa. Espanya	aa. Reus	Iloc naixement	anterior r.
-Electricista	s	32	28 (1913)	31 (1916)	San Antonio (Texas)	Lleida
-Criat	c	52	22 (1887)	33 (1898)	París (França)	El Ferrol
-Comerciant	c	28	22 (1911)	idem	Alemanya	Itàlia
-Comerciant	s.	31	28 (1914)	idem	Alemanya	--
-Enginyer q.	c.	58	42 (1901)	47 (1906)	Alemanya	Alacant-Flix
-Esposa	c.	58	42 (1901)	47 (1906)	Alemanya	Flix
-Filla	s.	19	3 (1901)	8 (1906)	Alemanya	Flix
-Comerciant	s.	32	28 (1913)	19 (1914)	Alemanya	S. Sebastià
-Cambrer	c.	29	15 (1903)	23 (1911)	Barcelona (els seus pares eren italians)	França
-Viatjant com.	c	34a.	29 (1912)	?	Lió (França)	Madrid
-Cambrer	s	23	23 (1918)	23 (1918)	Paris (França)	Paris

Total: 11 (9 homes i 2 dones)

Abreviatures: ec.: estat civil; aa.: any d'arribada; r.: residència, s.: solter/a, c: casat/casada, ?: desconegut.

Font: ACBC, Fons Municipal Reus, sign. 5230.

3. Estrangers residents a Reus el 1915 segons el padró municipal d'habitants

EUROPA (32)

Andorra

– Dona, c. n. 1877, aa. 1912. El seu marit era un esparter d'Alacant, amb ell tenen diversos fills, el primer el 1904 a Girona, el segon el 1910 a Torrevella (Alacant) i el tercer el 1912 a Reus.

Alemanya

– Dona, c.n.1861, aa. 1905, casada amb un enginyer alemany (Karl Pister).

- Dona de Colònia c. n. 1890 aa. 1913 casada amb un comerciant de Reus.
- Home, mecànic. c. n. 1866 aa. 1895, es casa a Reus.
- Home, enginyer, c. n. 1859,aa. 1905. La seva esposa i dos fills són de la mateixa nacionalitat.
- Dona, s. n. 1897 aa. 1905, filla de l'anterior.
- Home, s. n.1896, aa. 1905, germà de l'anterior.
- Home, empleat de comerç, n.1888 aa. 1910, la seva muller és de Reus.
- Home,escrivent aa. 1912, el 1916 es casa a Reus. Residia a l'Hotel Continental.

Bèlgica

- Dona de Brussel·les s. n. 1911. Filla del compositor de música Enric de Ferran Rocabruna, nat a Barcelona el 1875 i mort a Brussel·les el 1919. La família havia arribat a Reus el 1905, ciutat nadiua de la seva esposa Manuela Sardà Ballester.

França

- Dona de Perpinyà, v. n.1847 aa 1848, morí a Reus el 1916.
- Dona de Reims, v. n. 1860. La seva primera filla és nascuda a Pamplona.
- Dona, s. monja, n. 1865,aa. 1907.
- Dona, c.n. 1872, el seu marit era un comerciant reusenc.
- Dona, c. n.1872 aa. 1910, el seu cònjuge era un peó de Sarral. Els primers fills els tenen a Sarral entre 1902 i 1910, a Reus el darrer naixerà el 1912.
- Dona d'Orleans, s. monja, n. 1874 aa. 1906.
- Dona de Chatilles, s. monja,n .1878 aa. 1907.
- Dona de París, s. monja, n.1880, aa. 1906.
- Dona de Crecy, s. monja, n.1883, aa. 1910.
- Dona de Perpinyà, c. n.1885,aa. 1915,el seu home era un comerciant reusenc, el seu primer fill el tenen a Reus el 1915.
- Dona, s. sastressa, n. 1901 aa. 1902. El seu pare era un boter de Reus.
- Dona de Paris, n. 1912, aa. 1914, filla d'un sastre de Barcelona.
- Dona, c. n.1867 aa. nc. Casada amb un comerciant originari de Cambrils.
- Home, c. comerciant, c. n. 1851 aa. 1880, pels cognoms sembla d'origen basc, la seva esposa era de Reus.
- Home, c. peó de París, n.1868, aa. 1899. La seva esposa era de Tarragona.
- Home,c. peó,c.n. 1872 aa. 1906. La seva esposa era de Vilanova i la Geltrú, el seu primer fill el tenen a Reus el 1908.
- Home, fonedor, c. n.1876 a Banyuls, la seva dona era de Vila-seca.
- Home, mecànic, s. n. 1895 aa. 1901, el seu pare era un peó de Reus.

Itàlia

- Dona, s. monja, n.1877 aa. 1895.
- Dona, modista, c. n. 1892, el seu espòs era un impressor de Reus.
- Home, s. relotger de Ravenna, n.1856 aa. 1901.

Suïssa

- Home, de Saint Gall, s. escriptent, n. 1868, aa. 1873. La seva mare era de Reus.

AMÈRICA (16)

Argentina

- Dona de Buenos Aires c. n. 1872 aa. 1912, el seu marit era un comerciant de Riudoms, en aquesta capital tenen diversos fills (1896, 1899, 1900 i 1902).

- Dona, c. n.1890 aa 1880. el seu home era un comerciant de Tarragona.
- Dona, de Buenos Aires, s. n. 1899 aa. 1913, el seu pare era un peó nat a Terol.
- Home, n.1901 a. aa. 1914, el seu pare era un mecànic de Reus. Amb el primer l'acompanyen dues germanes seves.
- Dona, minyona. c.n. 1892 a Buenos Aires, aa. 1914. El seu home era un jornalero natural de Reus.
- Home de Buenos Aires, s. n. 1904 aa. 1911. El seu pare era un comerciant natural de Reus. Amb ells emigrà un altre fill nat el 1908.

Brasil

- Dona, n. 1885 aa. 1915.

Cuba

- Home, s. n. 1907 aa. 1901.
- Home, s. n.1902 aa. 1915. Fill del comerciant de Reus Ramon Pié. En una anotació marginal del padró consta com a inscrit en el registre d'estrangers del Govern civil de Tarragona.
- Dona, s. n. 1899 aa. 1900, filla d'un comerciant de Reus.

Guatemala

- Home, empleat, n. 1890, aa. 1913, la seva mare vídua era de Reus, en el moment de la confecció del padró consta com a absent.
- Home, s. n. 1902, germà de l'anterior. aa. 1913.
- Dona, s. n. 1891, germana de l'anterior. aa. 1913.

Mèxic

- Home de Mèrida, s.n.1900, aa. 1907. La seva mare era una sastressa vídua de Reus.
- Home, de Mèrida, s.n. 1901, aa. 1907, germà de l'anterior.

Uruguai

- Home de Montevideo, c. n. 1873 aa. 1865. cobrador d'impostos, la seva muller era de Reus.

ÀSIA (4)

Filipines

- Dona, s.estudiant, n.1894, aa. 1913.
- Dona, sastressa, n.1897, aa. 1913, germana de l'anterior.
- Dona, modista, s. n. 1900 aa.1913, germana de l'anterior.
- Home, s.n.1906,aa. 1913, germà de les anteriors.

El seu pare era professor, nat a les mateixes illes.

Total: 52

Abreviatures: n.: nascut/da, aa.: any arribada a Reus, nc.: no consta, c.: casat/da, v.: vidu/vídua, s.: solter/a.

Nota: No hem considerat estrangeres les persones nascudes a les colònies espanyoles com Filipines, Puerto Rico o Cuba abans del 1898.

Font: ACBC, Fons Municipal Reus, padró habitants 1915, sig. 2773-2785.

Article publicat al *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*
(Barcelona, IEC), número XVIII (2007), p. 93-108